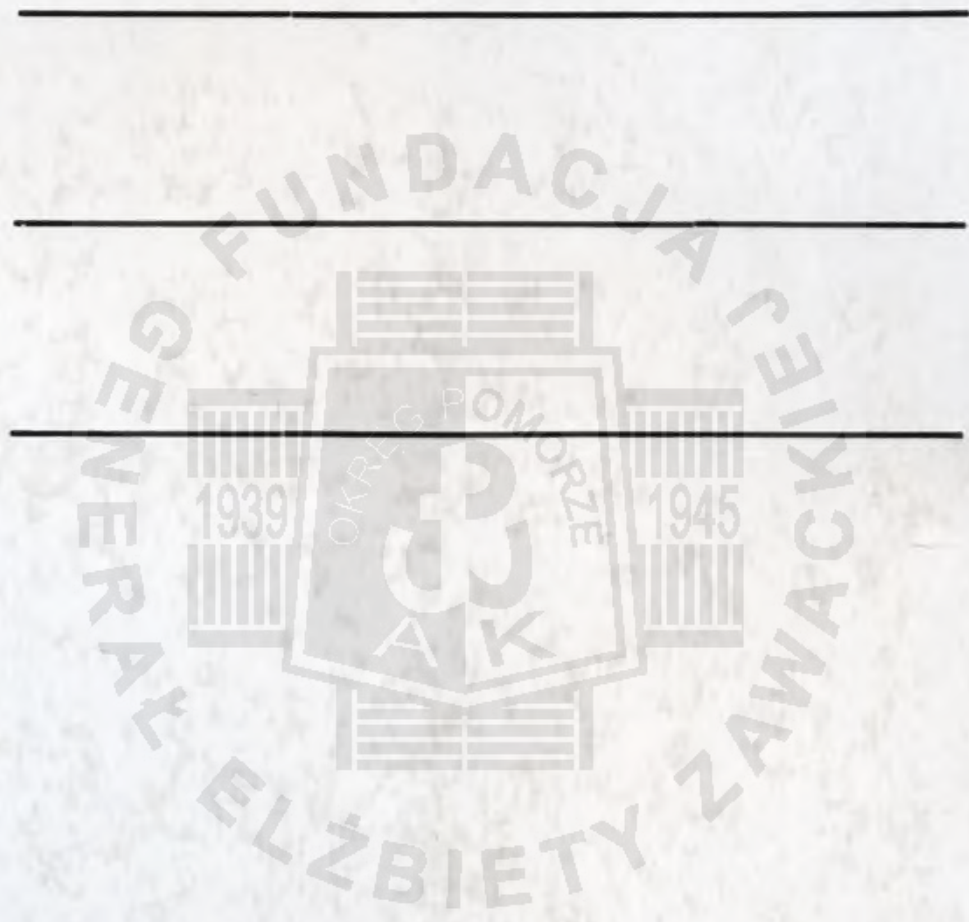

poproszenie nr 2.279

FUNDACJA GENERAL ELŻBIETY ZAWACKIEJ
Archiwum i Biblioteka Honorowej Armii Krajowej
ul. Dąbrowskiego 33, tel. 046 56 52 186
80-100 Toruń, woj. kujawsko-pomorskie
e-mail: fundacja@elzbieta-zawacka.pl
NIP 956 10 25 127; REGON 1470102736
KRS 0000 41692
Nr r-ku 82 1090 1506 0000 0000 5002 0244

brat:
++ Zakrzewski Jan E.

85-712 Bydgoszcz

brat:
Włodzisław Zakrzewski

87-300 Brodnica

Brodnica
AK WSE

+ Zakrzewska Maria
Lidia

ps. „Orchidea”
K: 279/279 Pom.

**SPIS ZAWARTOŚCI
TECZKI**

Zakrzewska Maria Lidia.....

T.M.: 279/2993om.....

Brodnica, WSM.....

I/1. Relacja k. 9 s. 1-9

I/2. Dokumenty (sensu stricto) dotyczące relatora k. 3 s. 1-5

I/3. Inne materiały dokumentacyjne dotyczące relatora —

II. Materiały uzupełniające relację k. 5 s. 1-7

III./1. Materiały dotyczące rodziny relatora —

III./2. Materiały dotyczące ogólnie okresu sprzed 1939 r. —

III./3. Materiały dotyczące ogólnie okresu okupacji (1939-1945) —

III./4. Materiały dotyczące ogólnie okresu po 1945 —

III./5. Inne ... —

IV. Korespondencja —

1) uzupeł. relacje..... 1. k. 2 s. 1-3

.....

.....

V. Nazwiskowe karty informacyjne k. 35

VI. Fotografie obści i ikonografii

1/1. Relacja - Żelazowska Maria
Lidia

1. Relacja Jana Żelazskiego o działalności Marii Lidii Żelazskiej (siostry); data wpływu XI 1979r.,
mpis. oryg. k. 5 s. 1-5
2. Informacja o działalności Żelazskich
spisane przez (?) Irenę Jazielską ps. Ewa
sem. Nowak, mpis oryg. k. 1 s. 6
3. Dane o uczestnictwie w konspiracji
Lidii Żelazskiej autorstwa
Jana Żelazskiego (z 27.01.1992),
mpis słabo wydrukowy k. 1 s. 7
4. Dane o uczestnictwie w konspi-
racji członków rodziny..., spisane
przez Jana Żelazskiego - 6.04.1992r.
- mpis kserokop. k. 1 s. 8
5. Dane o uczestnictwie w konspi-
racji siostry Marii Lidii Żelazskiej,
mpis oryg. k. 1 s. 9

Relacja o uczestniczce walk o niepodległość
wg. otrzymanego schematu

poz. 279

data wypisu XI-79

b/ o uczestniczce nieżyjącej

I. Dane osobiste

- ad 1/ MARIA LIDIA ZAKRZEWSKA
ad 2/ ur. 23.VII.1912 BOTTROP /Niem.Rep.Federalna/
Aresztowana została po Bożym Narodzeniu 1944 r. przypuszczalnie 28-29.XII.1944 r. Od daty aresztowania przez gestapo do 13 lub 14.I.1945 przebywała w więzieniu w Brodnicy. Na 3 lub 4 dni przed wkroczeniem Wojsk Radzieckich do Brodnicy t.j. 17.I.1945 r. siostra wraz z grupą innych współaresztowanych w ilości 11 do 13 osób została doprowadzona w godzinach rannych około godz.5-tej na dworzec w Brodnicy skąd pociągiem relacji Brodnica-Bydgoszcz przez Kowalewo-Chełmża zostali wywiezieni pod eskortą 6 uzbrojonych w cywilu Niemców.
Od tego momentu ślad zaginął.
- ad 3/ Teofil - Maria z d.Bukowska
ad/4/ kupieckie, rodzice właściciele sklepu
ad 5/ siostra ukończyła szkołę handlową w Brodnicy /matura/, zawód - księgowy, wykonywany - księgowy /zaprzysiężona/ charak. wzrost 160, oczy piwne, szatynka, znak szczególny - znamie koło nosa.
ad 6/ adres rodziny: siostra Leokadia Zofia Zakrzewska zam. w Bydgoszczy ul.Czerwn. Armii 14 m.5
siostra Helena Stróżewska zam. w Bydgoszczy ul.Czerwn. Armii 14 m.5

II. Okres przedwojenny do 1.IX.1939 r.

- ad 1/ Po ukończeniu szkoły prowadziła księgowość w kilku firmach prywatnych.
Na 2 tygodnie przed wybuchem wojny została powołana do pracy przy telefonach w Urzędzie Pocztowym w Brodnicy. (Sporecanie)
ad 2/ Odbyła przygotowanie do obrony kraju w Urzędzie Pocztowym w okresie powołania jej do pracy.

III. Okres okupacji do maja 1945

- ad 1/ Pod koniec roku 1939 została skierowana przez arbeidsamt do pracy w firmie Paul Hinz Verdunklungbetrieb w Brodnicy, gdzie zatrudniona była jako pracownik umysłowy /ze względu na znajomość języka niemieckiego/

pracując tam przez cały okres okupacji aż do dnia aresztowania na stanowisku pracy.

ad 2/ Wstąpiła do konspiracji w Brodnicy, data bliżej nieznana.

MGr Wprowadzającym do A.K. był p. Jarzembowski przedwojenny pracownik Urzędu Pocztowego. *Była zaprzysiężona*

ad 3/ Kryptonimu komórki nie pamiętam. Zadaniem komórki była łączność, przekazywanie otrzymanych materiałów od kurierki "Ewy".

Komórka składała się przypuszczalnie z 20 osób w tym grupa 11 - 13 osób aresztowanych. Nazwisko przełożonego p. Jarzembowski, pseudonimu nie pamiętam.

MGr

Nazwiska znanych mi uczestniczek są następujące:

MGr

p. Władysława Zieleniewska /powieszona w więzieniu/

MGr

p. Ada Cybulska /wywieziona/

p. Lidia Zakrzewska "

MGr

p. Halina Gaca "

MGr

p. ? Karbowska "

MGr

p. ? Kosmalowa "

MGr

p. ? Wiwatowska "

MGr

p. Leokadia Zofia Zakrzewska /żyjąca/

MGr

p. Marta Zieleniewska /zmarła 4 lata temu/

MGr

p. Lucja Jarzembowska /żyjąca/

MGr

p. Kurierka "Ewa" " nazwisko nie znane

Poza wymienionymi wyżej pracowały jeszcze 3 panie, których nazwisk ani pseudonimów nie pamiętam.

MGr

MGr

dzimnata

Przypominam sobie natomiast, że jedna z tych Pań pracowała w Aptece przy Dużym Rynku, druga zaś pochodziła z Golubia i pracowała w Mleczarni. *Cyrklaf*

MGr

Oprócz kobiet przypominam sobie, że aresztowano również dwóch mężczyzn t.j. p. Jarzembowskiego i dr. Wiwatowskiego, którzy wraz z wyż. wym. uczestniczkami zostali wywiezieni. Przebieg pracy - patrz ad/3. Czas pracy komórki do momentu aresztowania

ad 4/ Maria Lidia Zakrzewska pseudonim "Orchidea". Miejsce i okres przeszkolenia - nie pamiętam.

Przebieg służby od momentu wstąpienia /data jest mi nie znana/ do chwili aresztowania. Przydziału siostry do komórki nie pamiętam, funkcja:- łączność, adres nieznany.

Udział w akcjach specjalnych: przerzucenie żywności w godz. nocnych przez zakratowane okna piwnic na teren siedziby gestapo dla aresztowanych Polaków.

Zdobywanie odzieży męskiej oraz jej dostarczenie jeńcom angielskim, którzy znajdowali się w obozie Brodnickim.

Dostawa odzieży odbywała się poprzez przerzut na teren fabryki przetworów spożywczych, gdzie jeńców codziennie doprowadzano do pracy.

Siostra Lidia brała aktywny udział w organizowaniu i przerzucie materiałów opatrunkowych i leków dla członków A.K. przebywających w lasach borów tucholskich.

Organizowanie leków odbywało się na zasadzie ustnego polecenia Lidii wobec mnie Zofii pseudonim "Chryzantema" i brata Jana, z którym razem pracowałam przez pewien okres w Kriegsteilnehmerbetrieb 202 Ratz-Drogeri^ę.

Wspomniane materiały kradliśmy z fakturowanych przydziałów dla szpitala, które z kolei odbierał kierowca karetki pogotowia p. Jan Kalinowski /obecnie już nieżyjący/ podpisując nam odbiór materiałów wg. faktur, natomiast faktycznie odbierał znacznie mniejsze ilości.

W ten sposób zorganizowane materiały i leki były przeznaczone na przerzut do lasu.

W uzgodnionym i wyznaczonym terminie przez "Lidię "Orchidea" zgłaszał się do brata Jana nieznany mi pan, który powołując się na "Orchideę" odbierał zdobyte przez nas materiały opatrunkowe.

Odbiorca był w wieku 25-30 lat, ciemny blondyn, wzrostu około 1,70.

Dwukrotnie zauważył brat, że po wydaniu materiałów z magazynu wyżej wymieniony udał się z ul. Sw. Jakuba na ul. Wodną, gdzie stał wóz konny z woźnicą i tam załadował pobrane materiały. Wóz odjechał w niewiadomym kierunku.

Odbiór i przerzut odbył się około 4 do 5 razy na przełomie roku 1943 - 44. Ostatni odbiór nastąpił w m-cu listopadzie lub początku grudnia 1944. Dołączono do przerzutu kilka litrów spiritusu potrzebnego do celów leczniczych.

Nominacja: daty nie pamiętam, prawdopodobnie posiadała siostra stopień porucznika. Otrzymała również odznaczenie - jakie nie pamiętam, które po aresztowaniu siostry zostało przez rodziców usunięte. Rodzice nie żyją. Bliższych danych nie mam.

ad 5/ Siostra została aresztowana przez gestapo 28 lub 29.XII.44 w miejscu pracy w Brodnicy. Była aresztowana jako ostatnia z grupy. Przyczyną aresztowania była praca w konspiracji. Aresztowanie nastąpiło prawdopodobnie na skutek doniesienia konfidentki Rasiewiczowej posiadającej II grupę volksdeutsch a mieszkającą w naszym domu jako lokatorka. Wyż.wym. współpracowała z gestapo, które u niej przebywało. W okresie pobytu siostry w więzieniu udało się jej dwukrotnie przerzucić gryps przez dozorcę więziennego o nazwisku prawdopodobnie Mierzwa. W jednym z grypsów siostra wspominała, że podczas przesłuchiwania jej w więzieniu usiłowano wymusić na niej zeznanie w jakim celu spotkała się na kilka dni przed aresztowaniem a p. Adą Cybulską pod Ratuszem. Podczas tego spotkania siostra zauważyła, że jest obserwowana z okna pewnej niemki przez Rasiewiczową. Rasiewiczowa kilkakrotnie widziała jak p. Wł. Zieleniewska przychodziła do siostry zakładu pracy. Ponadto siostra w grypsie wspominała, że gestapo pytało się po co p. Zieleniewska tak często przychodziła, starano się wymusić na siostrze zeznanie, że pracuje w konspiracji. Jedną z mieszkanki Brodnicy p. Wrzesińska przekazała Mamie naszej, że dowiedziała się od p. Rasiewiczowej, że siostra moja nie przyznaje się do zarzutów stawianych jej przez gestapo. Stąd wniosek, że podejrzenie jest słuszne i nie było żadną tajemnicą dla setek mieszkańców Brodnicy, że wyż.wym. Rasiewiczowa współpracuje z gestapo. Przypominam sobie, że siostra w ostatnim grypsie pisała, że przeznaczona jest do Sztuthofu.

MGr ✓

MGr ✓

MGr

MGr

MGr

MGr

MGr

MGr

MGr

V. Dokumentacja

ad 1 /Fotografię siostry dołączam do niniejszej relacji jako dar.

ad 2/ Mimo podania p. Jarzembowskiej w jednym z punktów tej relacji uważam za stosowne jeszcze raz wymienić to nazwisko ponieważ jest to jedna z osób pozostała prawdopodobnie przy życiu, która mogłaby uzupełnić relacjonowane przeze mnie wiadomości, chociażby ze względu na bliski kontakt ze swoim bratem.

Powołując się na rozmowę telefoniczną w dniu 14.IX.79 r. brata mego Jana z p. Docent, wspominała Pani o kontaktach z byłą kurierką "Ewą", która może przypomni sobie pewne

fakty i rozszerzy moją relację.

Nadmieniam, że krótko po wyzwoleniu p. "Ewa" odwiedziła mnie w Brodnicy pytając się o siostrę.

Po pewnym czasie otrzymałam dwukrotnie list od p. "Ewy" z zagranicy, w których informowała mnie, że czyni starania o odnalezienie siostry przez Międzynarodowy Czerwony Krzyż i inne instytucje.

Dla formalności dodaję, że cała moja rodzina przez czas okupacji nie posiadała żadnej grupy niemieckiej, byliśmy Polakami mimo propozycji ze strony Niemców przyznania rodzinie naszej II grupy. Propozycja wpływała prawdopodobnie na podstawie tej, że rodzice moi przed I wojną światową wyemigrowali do Niemiec, gdzie oprócz brata Jana, reszta rodzeństwa urodzona jest w Niemczech.

Gdy dzieci dorosli do wieku szkolnego Rodzice chcąc uniknąć ich zniemczenia wrócili do Polski.

Uwaga: dot. pkt. V dokumentacja

ad 2/16/ W punkcie tym podałam, że uzupełnić relację może p. Lucja Jarzembowska. Ponieważ relację pisałam w dniu 13.IX.79 r. nie wiedziałam, że wym. już nie żyje.

MG
MB, W dniu dzisiejszym t.j. 16.9.79 starałam się odszukać p. Lucję Jarzembowską i udałam się na ul. Śląską, gdzie mieszkała i zastałam jej siostrę, która poinformowała mnie, że Lucja w roku 1975 skierowana została do szpitala dla przewlekle chorych w Trzemiątówku pow. Inowrocław i w sierpniu 75 r. zmarła, tamteż została pochowana mając lat 76

MG Przy okazji pobytu u siostry p. Lucji otrzymałam dwa zdjęcia rodzeństwa Lucji i Franciszka Jerzembowskich oraz jego wizytówkę. Pamiątki te załączam do listu.

Lucja Jarzembowska
Jan Jarzembowski
Helena Stróżewska

Lidia Zakrzewska ps. Orchidea Brodnica ul Kosciuszki:

(aut. Irene Jęzielska-Mońka) 1/6

MG Cała rodzina jej była związana z pracą konspiracyjną. Lidka była zastępczynią Darniny,
MG dawna jej wychowanka z PWK. Nie tylko pracowała jako łączniczka Darniny i Sitka-Bluszcz
Fr. Jarzebowski szef V-ki insp. Brodnica. Mając jakieś kontakty w urzędzie, starała się
o fałszywe legitymacje i przepustki urlopowe. Sama pracowała w sklepie z papierem do
MG zaciemniania okien, w domu tym każdy znalazł kwatery, często zatrzymywał się u nich
MG na noc Rekin kiedy miał odprawy w Brodnicy, w czasie zjazdu sztabu w związku z pobytem
MG na tym terenie Fali-Trojanczyka Lidka zorganizowała kwatery u siebie i wśród znajo-
MG mych dla wszystkich przyjezdnych, a było kilka osób łącznie z Januszem, Ksawerym, Michałem.
MG Poza tym Orchidea utrzymywała przez jakąś swoją znajomą, która pracowała w obozie dla
MG jeńców angielskich kontakt. Razem z Darniną odbierały z schowanego u Darniny radia
wiadomości z BBC które były tłumaczone na jez. angielski i przemycane do obozu.
Później przy wybitnej pomocy Orchidei przemycono do obozu części radiowe i jeńcy sami
zmontowali sobie odbiornik. Pomagano też im w ucieczce, zaopatrując w ubranie i dokumenty.

zapisał Mirella Romy 29.11.1945

ELŻBIETY

Żona o uczestnictwie w konspiracji członka rodziny - siostry
mojej Marii Lidii Zakrzewskiej ps. "Orchidea-Roma"

Siostra ur. się 23.VII.1912 w Bottropie /Biemcy/. Szkołę
Podstawową Volksschule rozpoczęła w Bottropie kończąc tam trzy
klasy.

Po powrocie do kraju rodziców w 1923 r. jako reemigranci
rozpoczęła dalszą naukę w szkole podstawowej w Brodnicy. Po jej
ukończeniu dalej pobierała naukę w szkole handlowej w Brodnicy.
Maturę zdała w roku 1931 lub 1932.

Następnie pracowała w sklepie ojca /delikatesy/ w Brodnicy ul.
Kościuszki 6, równocześnie prowadziła księgowość w kilku firmach
brodnickich.

W sierpniu 1939 zmobilizowano ją do Wojskowej Służby Łączności
w Brodnicy.

W okresie okupacji na początku roku 1940 została skierowana
przez Arbeitsamt do pracy biurowej do F-ny Hinz /Verdunklungs-
betriebe/.

Siostra moja znała doskonale język niemiecki w mowie i piśmie
oraz maszynopisanie.

Zwerbowana została do pracy konspiracyjnej prawdopodobnie przez
Franciszka Jarzębowskiego ps. "Bluszczyk" w roku 1940 do Z.W.Z.

Zaprzyjęzona została również przez szefa łączności Inspektoratu
Ppor. Franciszka Jarzębowskiego ps. "Bluszczyk" w roku 1940. W tym
okresie pełniła funkcję łączniczki i wywiadowczyni sieci wywiadu
Inspektoratu Brodnica.

Siostra była kierowniczką sekcji opieki W.S.A. Obwodu Brodnica
i ściśle współpracowała z Sekcją Sanitarną WSK, utrzymując bezpośredni
kontakt z dr. Nikodemem Wiwatowskim ps. "Kazik" którego ja jako brat
ps. "Snyk" przez siostrę poznałam.

Współpracowała ściśle z Władysławą Zieleniowską ps. "Darnina"
szefem sekcji wywiadu Inspektoratu Brodnica.

Wyżej wymienionym uczestnikom w ostatnich dniach grudnia 1944
i w pierwszych dniach stycznia 1945 i skierowano ich w kierunku
więzienia. Po trzech dniach pobytu w tym miejscu siostra
została za plotem więzienia na emerytalnym cmentarzu w Brodnicy
Zieleniowska ps. "Darnina".

Po wywołaniu nastąpiła ekshumacja grobów zawierających szczątki
na niej stosowane. Jej milczenie podczas przesłuchiwań w więzieniu
uratowało życie wielu członków A...

Na przełomie końca grudnia 1944 a początkiem stycznia 1945
aresztowano grupę 13 osób w tym siostrę moją Marię Lidie ps.
"Orchidea-Roma", dr. Wiwatowskiego ps. "Kazik", żonę jego Irenę ps.
"Flora", Franciszka Jarzębowskiego ps. "Bluszczyk", Helenę Gacę ps.
"Idilia", Wandę Cebulską ps. "Ada" oraz innych.

Z grupy tych 13 osób nikt nie wrócił do dnia dzisiejszego.

Siostra Lidia ps. "Orchidea-Roma" została aresztowana 3. stycznia 1945
i również nie wróciła.

Posmiertnie została odznaczona Medalem Wojska poraz I - II - III
i IV 15. sierpnia 1948 przez Ministerstwo Obrony Narodowej
w Londynie Nr. leg. 29821 oraz Arsydem Armii Krajowej nadany
przez Dowódcę A.K. Gen. Tadeusza Bora-Komorowskiego w dniu 4. VII. 1948
Londyn.

27-01-92 Powyższą relację spisał
brat Jan Zakrzewski ps. "Snyk"

VI. Dane o uczestnictwie w konspiracji członków rodzin, kolegów i znajomych~~117~~ ~~56~~

Siostra Lidia Zakrzewska ps. "Orchidea-Roma" ur. 23.VII.1912 w Bottropie /Niemcy/ szkołę podstawową rozpoczęła w Volksschule kończąc tam trzy klasy.

Po powrocie do kraju rodziców w 1925 roku jako reemigranci, rozpoczęła naukę w szkole podstawowej w Brodnicy. Po jej ukończeniu dalej pobierała naukę w szkole handlowej w Brodnicy. Maturę zdała w roku 1931 lub 32.

Następnie pracowała w sklepie ojca /delikatesy/w Brodnicy ul. Kościuszki 6. Równocześnie prowadziła księgo ość w kilku firmach brodnickich.

W sierpniu 1939 zmobilizowano ją do wojskowej służby łączności w Brodnicy.

W okresie okupacji od roku 1940 została skierowana przez Arbeitsamt do pracy biurowej do F-my Hinz /Verdunklungsbetrieb/ Siostra znała doskonale język niemiecki w mowie i piśmie oraz znała maszynopisanie.

Zwerbowana została do pracy konspiracyjnej prawdopodobnie przez Franciszka Jarzębowskiego ps. "Bluszcz" w roku 1940 do ZWS Zaprzysiężona również przez Fr. Jarzębowskiego ps. "Bluszcz" w roku 1940. Pełniła funkcje łączniczki i wywiadowczynie sieci wywiadu Inspektoratu Brodnica.

Siostra była kierowniczką sekcji o ieki WSK Obwodu Brodnica i ściśle współpracowała z sekcją sanitarną WSK utrzymując ścisły kontakt z Dr. Nikodemem Wiwatowskim ps. "Kazik", którego

MG ją jako brata ps. "Smyk" przez siostrę poznałem. Współpracowała ściśle z Władysławą Zieleniewską ps. "Darnina" szefem sekcji wywiadu Inspektoratu Brodnica.

MG wyż. wym. aresztowano w pierwszych dniach stycznia 1945 i najbardziej torturowano w brodnic im więzieniu. Po trzech dniach zmarła i pochowana została za płotem więzienia na cmentarzu brodnickim.

Po wyzwoleniu nastąpiła ekshumacja zwłok potwierdzająca tortury stosowane na niej. Jej milczenie w więzieniu uratowało życie wielu członkom A.S.

MG Na przełomie końca grudnia 1944 a początkiem stycznia 1945 aresztowano grupę 13 osób w tym siostrę Lidie ps. "Orchidea-Roma" Dr Wiwatowskiego ps. "Kazik", żonę Irenę ps. "Flora", Franciszka Jarzębowskiego ps. "Bluszcz", Helenę Gacę ps. "Lilia", Wandę Cybulską ps. "Ada" oraz innych. Z grupy tych 13 osób nikt nie wrócił.

Siostra Lidia ps. "Orchidea-Roma" aresztowana 3.I.1945 została odznaczona pośmiertnie Medalem Wojska poraz 1,2,3 i 4 15.sierpnia 1948 roku przez Ministerstwo Obrony Narodowej w Londynie Nr.leg.29821 oraz Krzyżem Armii Krajowej nadanym przez dowódcę AK Generala Tadeusza Bora-Komorowskiego dnia 4.VII.1978 Londyn, Nr. leg. 18498 poraz drugi odznaczona Krzyżem

Armii Krajowej dn. 11.XI.82 Londyn Nr. leg. 26605

Jan Zakrzewski

Dane o uczestnictwie w konspiracji siostry Marii Lidii Zakrzewskiej ps. "ORCHIDEA-ROMA".

Siostra ur. 23.VII.1912 w Bottropie /niemcy/, szkołę podstawową /volksschule / rozpoczęła w Bottropie kończąc tam trzy klasy. Po powrocie do kraju rodziców w 1923 roku jako reemigranci rozpoczęła dalszą naukę w szkole podstawowej w Brodnicy. Po jej ukończeniu dalej pobierała naukę w szkole handlowej w Brodnicy. Maturę zdała w roku 1931 lub 1932.

Następnie pracowała w sklepie rodziców /sklep spoż.-del./ w Brodnicy ul. Kościuszki 6, równocześnie prowadziła księgowość w kilku firmach brodnickich.

W sierpniu w 1939 roku zmobilizowaną siostrę do wojskowej służby łączności w Brodnicy.

W okresie okupacji na początku roku 1940 została skierowana przez Arbeitsamt do pracy biurowej w f-mie Paul Hinz /Verdunklungs - betrieb/

Siostra znała doskonale język niemiecki w mowie i piśmie.

Zwerbowana została do pracy konspiracyjnej prawdopodobnie przez Franciszka Jarzębowskiego ps."Bluszcz", w roku 1940 do Z.W.Z. Zaprzysiężona została również przez szefa łączności Inspektoratu por. Franciszka Jarzębowskiego ps."Bluszcz" w roku 1940 w naszym mieszkaniu.

W tym okresie pełniła funkcję łączniczki i wywiadowczynie sieci wywiadu Insp.Brodnica.

Siostra była kierowniczką sekcji opieki W.S.K. Obwodu Brodnica i ściśle współpracowała z Sekcją Sanitarną W.S.K. utrzymując ścisły kontakt z dr Nikodemem Wiwatowskim, ps."Kazik", którego ja jako brat ps. "Smyk" przez siostrę poznałem.

Współpracowała ściśle z Władysławą Zieleniewską ps. "Darnina" szefem Sekcji Wywiadu Insp.Brodnica.

Wyż. wymienionych aresztowano w ostatnich dniach grudnia 1944 roku i w pierwszych dniach stycznia 1945 i torturowano ich w brodnickim więzieniu.

Po trzech dniach pobytu w więzieniu zmarła i pochowana została za płotem więzienia na cmentarzu brodnickim Władysława Zieleniecka ps. "Darnina".

Po wyzwoleniu nastąpiła ekshumacja zwłok potwierdzająca tortury na niej stosowane. /została powieszona/.

Jej milczenie podczas przesłuchiwania we więzieniu uratowało życie wielu członkom A.K.

Na przełomie końca grudnia 1944 a początkiem stycznia 1945 aresztowano grupę 13 osób w tym siostrę Marię Lidię ps."ORCHIDEA-ROMA", dr Wiwatowskiego ps. "Kazik" żonę jego Irenę ps."Flora" Fr.Jarzębowskiego ps."Bluszcz", Helenę Gacę ps."Lilia", Wandę Cybulska ps."Ada" oraz innych.

Z grupy tych 13 osób nikt nie powrócił do dnia dzisiejszego. Siostrę Lidię ps."Orchidea-Roma" aresztowano 3.stycznia 1945 r która również nie wróciła.

Pośmiertnie została odznaczona medalem Wojska Polskiego poraz I - II - III i IV. dnia 15.sierpnia 1948 przez Ministerstwo Obrony Narodowej w Londynie, nr. leg. 29821 oraz Krzyżem Armii Krajowej nadanym przez dowódcę A.K. Gen. Tadeusza Bora - Komorowskiego w dniu 4.VII.1978 - Londyn.

Powyższą relację spisał
brat Jan Zakrzewski ps."Smyk"

1/2. Dokumenty dotyczące reletowe:
Lubniewska Maria Lidia

1. Kserokopia leg. nr 29821 medania
Medelu Wojska po ras 1, 2, 3 i 4 k. 1 s. 1-1
2. Kserokopia leg. KRV nr 18998 i
26605 k. 2 s. 2-5

MINISTERSTWO OBRONY NARODOWEJ

LEGITYMACJA Nr 29821

Stopień imię, nazwisko SZER.

ZAKRZEWSKA MARIA LIDIA
ps. "ORCHIDEA"

Oddział AK

Odznaczony został po raz 1,2,3 i 4

Medalem Wojska

Podstawa: Zarządzenie Szefa Sztabu
Głównego
z dnia 3 lipca 1948

Londyn dnia 15 sierpnia 1948.

M. Węga.

Imię Lidia

Pseudonim "Orchidea"

Przydział WSK.

Obw. Brodnica.

Odnaczony został

KRZYŻEM ARMII KRAJOWEJ

ustanowionym dnia 1 sierpnia 1966 roku przez
dowódcę A.K. gen. Tadeusza Bora-Komorowskiego
dla upamiętnienia wysiłku żołnierza Polski
Podziemnej w latach

1939—1945 **Przewodniczący**

Podpis: *M. Mandziara* Komisji Krzyża

M. Mandziara - "Stwy"

Londyn, dnia 4. LIPCA 1978

LEGJA
KRZYŻA ARMII KRAJOWEJ

Nr. 18998

4

Nazwisko ZAKRZEWSKA

Imię Maria, Lidia.

Przebieg "ORCHIDEA" "ROMA"

Przebieg Insp. Brodnica.

Gr. A.K. Pomorze.

Odmierzony został

KRZYŻEM ARMII KRAJOWEJ

ustanowionym dnia 1 sierpnia 1966 roku przez
Jednostkę A.K. gen. Tadeusza Bora-Komorowskiego
do upamiętnienia wysiłku Żołnierza Polski
Podziemnej w latach

1939 — 1945 Przewodniczący

Podpis: *[Signature]*

M. Mandziara - Sławy

Londyn, dnia 11.11.1982.

5
**LEGITYMACJA
KRZYŻA ARMII KRAJOWEJ**

Nr. 26605.

11. Materiały uzupełniające relikw: Zakrewskiej
/ Marii Siedli:
1. Biogram Marii S. Zakrewskiej (b. autora),
mpis-oryg. k. 1 s. 1
 2. jak wyżej, mpis-kop. k. 2 s. 2-3
 3. Biogram Marii S. Zakrewskiej,
mpis - z uzupełnieniami "Sobole - Kosimie -
na Antoszewskiego, rękop. k. 1 s. 4 - 5
 4. Kawacka E., "Zakrewska Maria Siedla, [w:] "S.B.K.P. 1939-1945",
pod red. Elżbiety Kawackiej, Toruń 1996, cz. 2, s. 181-183.
k. 1 s. 6-7

Maria Lidia Zakrzewska, ps. "Orchidea"

mes. wojny
Czerw.

10^{ca}
wojny. czerw.

Urodzona 23 lipca 1912 roku w Bottrop, - Niemcy, córka reemigranta kupca Teofila i Marii z d. Bukowskiej. Jako absolwentka szkoły handlowej w Brodnicy, pracowała przed wojną jako księgowa. W sierpniu 1939 roku powołana do służby wojskowej przy telefonach w urzędzie pocztowym w Brodnicy. W końcu 1939 roku niemiecki urząd pracy skierował ją, jako znającą język niemiecki, do firmy Paul Hinz Verdenkelungsbetrieb w Brodnicy, gdzie pracowała przez całą okupację. Mieszkała przy ul. Kościuszki.

K. 51

Zaprzyśiężona do ZWZ prawdopodobnie w 1940 roku przez F. Jarzembowskiego ps "Bluszcz", kierownik łączności sztabu inspektoratu rejonowego Brodnicy ZWZ-AK, pełniła okresowo funkcję łączniczki tego sztabu i prowadziła dla niego w miejscu swojej pracy skrzynkę pocztową. Według informacji J. Chylińskiego ps "Wicher", szefa sztabu Komendy Okręgu Pomorza ZWZ-AK, ^{była okresowo,} używając ps "Roma" wywiadowczynią sieci wywiadowczej inspektoratu Brodnica, a według informacji K. Antoszewskiego ps "Soból", komendanta podobwodu południowego Brodnicy, była również okresowo sekretarką sztabu obwodu Brodnica.

K. 52

W latach 1943/44 była kierowniczką zespołu opieki WSK (Wojskowej Służby Kobiet / wspomagającej rodziny aresztowanych żołnierzy AK i udzielającej pomoc jeńcom angielskim. Współdziałała także z zespołem sanitarnym WSK w ekspediowaniu transportów materiałów sanitarnych do partyzantki w Borach Tucholskich. Rozkazem 221/44 BP Komendanta Okręgu Pomorza AK z dnia 11.XI. 1944 r. została odznaczona / jako jedna z bardzo nielicznych / Brązowym Krzyżem Zasługi z Mieczami, a rozkazem 223/I z dnia 24.12.1944 r. Krzyżem Walecznych.

Aresztowana w końcu grudnia lub w pierwszych dniach stycznia 1945 roku w ~~związku~~ związku z wyspą pokrzydowską. Osadzona w więzieniu brodnickim, a 19 stycznia ewakuowana do Bydgoszczy. Zamordowana w czasie marszu ewakuacyjnego z Bydgoszczy na zachód w końcu stycznia 1945 roku.

Zakrzewska Maria Lidia ps "Orchidea"

ur. 23. lipca 1912 r. w Bottrop-Nimcy córka reemigranta kupca Teofila i Marii z d. Bukowskiej. Jako absolwentka szkoły handlowej w Brodnicy wykonywała przed wojną zawód księgowej. W sierpniu 1939 r. została powołana do służby wojskowej przy telefonach w urzędzie pocztowym w Brodnicy. W końcu 1939 r. niemiecki urząd pracy skierował ją jako znającą język niemiecki do firmy Paul Hinz Verdunkelungsbetrieb w Brodnicy, gdzie pracowała przez całą okupację. Mieszkała przy ul. Kościuszki.

Zaprzyśięta do ZWZ /Związku Walki Zbrojnej/ prawdopodobnie w 1940 r. przez F. Jarzebrowskiego ps "Bluszcz", kierownika łączności sztabu inspektoratu rejonowego Brodnica ZWZ, pełniła okresowo funkcję łączniczki tego sztabu i prowadziła dla niego w miejscu swojej pracy punkt skrzyżkę pocztową. Według informacji J. Chylińskiego ps /m.in./ "Wicher", szefa sztabu Komendy Okręgu Pomorze ZWZ-AK była okresowo, używając ps "Roma", wywiadowczynią sieci wywiadowczej inspektoratu Brodnica a według informacji K. Antoszewskiego ps "Soból", komendanta podobwołu południowego była również okresowo sekretarką sztabu obwołu Brodnica. W latach 1943 /44 była kierowniczką sekcji opieki WSK /wojskowej służby kobiet/, wspomagającej rodziny aresztowanych żołnierzy AK i udzielającej pomoc jeńcom angielskim. Współdziałała także z sekcją sanitarną WSK w ekspedowaniu transportów materiałów sanitarnych do partyzantki w Borach Tucholskich. Rozkazem 221/44 Komendanta Okręgu Pomorze AK z dnia 11. XI 1944 r. została odznaczona /jako jedna z bardzo nielicznych/ Brązowym Krzyżem Zasługi z Mieczami a rozkazem 223/I z dnia 24. XII 1944 r. Krzyżem Walecznych.

Aresztowana w końcu grudnia lub na w pierwszych dniach stycznia 1945 r. w związku z rozbięciem przez Jagdkommando radzieckiej grupy desantowo-rozpoznawczej. W czasie pacyfikacji Niemcy znaleźli w Pokrzydowie koło Brodnicy magazyn sekcji sanitarnej WSK - był to jeden z kilku punktów przygotowywanego na okres "Burzy" szpitala polowego AK. Aresztowania zatoczyły szerokie kręgi, objęły prawdopodobnie 72 osoby z brodnickiego i lubawskiego obwołu AK. Zakrzewska została osadzona w więzieniu brodnickim a dnia 19. stycznia ewakuowana wraz z grupą 56 więźniów do Bydgoszczy. Została zamordowana w czasie marszu ewakuacyj-

2

nego z Bydgoszczy na zachód w końcu stycznia 1945 r. w grupie kilkuset kobiet, po których ślad zaginął w lasach koło Nakła.

Dane do powyższego biogramu gromadzone w zbiorach E. Zawackiej dostarczyli: I. Jagielska ps "Ewa", W. Wróblewska ps "Róża", K. Konarzewska ps "Iwa", H. Ronowska, K. Kozłowska ps "Magnolia", B. Gaca ps "Struś", K. Antoszewski ps "Soból", J. Chyliński ps "Wicher" oraz bracia i siostry "Orchidei", którzy również przekazali ^{jej} fotografie.

była sekretarka km. obwodu Pordkica.

5v

Przepręcała listy, sprawozdania, rozkazy na marginesie dostarczonej
prezencji z foliowei literacii. — Sobol (Kozimierz
Antoszewski)

A.

Zakrzewska Maria Lidia ps. „Roma”, „Orchidea” (1912–1945), zastępczyni referentki WSK i kier. Sekcji Opieki WSK Insp. AK Brodnica.

Urodzona 23 VII 1912 r. w Bottrop (Niemcy); córka rolnika z Dużego Leźna, pow. Brodnica, potem emigranta górnika Teofila i Marii z d. Bukowskiej z lubawskiego Mroczenka. Rodzice powrócili do Polski w 1923 r., by uniknąć zniemczenia dzieci; prowadzili w Brodnicy sklep spożywczy. W czasie okupacji nie przyjęli proponowanej im przez Niemców II grupy Volkslisty mimo indagowania, a nawet aresztowania Teofila za odmowę podpisania wniosku (zwolniono go na interwencję miejscowych Niemców).

Maria Lidia rozpoczęła naukę w szkole powszechnej w Bottrop, kontynuowała w Brodnicy i tam skończyła w 1931 r. szkołę handlową. Pracowała w sklepie rodziców przy ul. Kościuszki 6 i równocześnie prowadziła księgowość w kilku firmach

brodnickich. Ukończyła kurs Przyniesienia Wojskowego Kobiet, prowadzonego prawdopodobnie przez Władysławę Zieleniewską. W sierpniu 1939 r. została zmobilizowana do wojskowej służby łączności, którą pełniła na poczcie w Brodnicy w telefonicznej stacji dozoru.

Na początku 1940 r. Arbeitsamt skierował ją jako znającą dobrze język niemiecki do pracy biurowej w przedsiębiorstwie Paula Hinza, zajmującym się zaciemnianiem (Verdunkelungsbetrieb). Pracowała aż do dnia aresztowania w jego sklepie papierniczym, który wkrótce po jej zatrudnieniu stał się konspiracyjnym punktem kontaktowym.

Na członka ZWZ została zwerbowana Lidka, jak ją powszechnie nazywano, w 1940 r. Zaprzyjęta prawdopodobnie przez byłego urzędnika pocztowego, ppor. Franciszka Jarzębowski, ps. „Bluszcz”, szefa łączności Insp. ZWZ Brodnica, (późniejszego narzeczonego Lidki). Pełniła funkcję jego łączniczki, a równocześnie wywiadowczy ni we współpracy z Władysławą Zieleniewską ps. „Rakieta” potem „Darnina”, członkinią Sztabu Inspektoratu. Po utworzeniu w 1943 r. (lub wcześniej) w Sztabie Inspektoratu nowego Referatu WSK, kierowanego przez Zieleniewską, została jej zastępczynią oraz kierowniczką Sekcji Opieki, krypt. „Opus”. Współdziałała ściśle z szefem sanitarnym Inspektoratu, Nikodemem Wiwatowskim ps. „Kazik” i jego żoną Ireną ps. „Flora”, kierowniczką Sekcji sanitarnej WSK, kryptonim „PCK”. Pośredniczyła w przekazywaniu materiałów medycznych do partyzantki kaszubskiej, materiałów uzyskanych przez manipulacje zamówień z wielkiego sklepu drogerijnego, w którym pracowało jej rodzeństwo. Miała kontakty w urzędach, skąd uzyskiwała fałszywe legitymacje i przepustki urlopowe. Była również okresowo sekretarką Sztabu Obwodu Brodnica. Zaangażowana w kontaktach z obozem jeńców angielskich przekazywała im wiadomości z radia BBC, dostarczała odzież i dokumenty ułatwiające ucieczki, pomagała przemycić części do budowy radia w samym obozie.

Aresztowana 3 I 1945 r., w miejscu jej pracy w związku z rozbięciem przez Jagdkommando polsko-radzieckiej grupy desantowo-rozpoznawczej. (W czasie pacyfikacji Niemcy, rewidując zagrody Pokrzydowa k. Brodnicy, znaleźli magazyn sekcji sanitarnej WSK, który był jednym z kilku punktów przygotowywanego na okres „Burzy” szpitala polowego AK. Aresztowania zatoczyły szerokie kręgi, objęły przypuszczalnie 72 osoby z obwodów brodnickiego i lubawskiego). Zakrzewska została osadzona w więzieniu brodnickim i poddana surowemu śledztwu. Dnia 17 lub 19 I 1945 r. ewakuowana wraz z liczną grupą więźniów do Bydgoszczy. Została zamordowana w czasie pieszego marszu ewakuacyjnego z Bydgoszczy na zachód w grupie kilkuset więźniów, po których ślad zaginął w lasach k. Nakła n/Notecią.

Odznaczona (jako jedna z bardzo nielicznych kombatantek pomorskich) Brązowym Krzyżem Zasługi z Mieczami (Rozkaz 221/44 BP KO z dnia 11 XI 1944 r.) i Krzyżem Walecznych (Rozkaz 223/I z dnia 24 XII 1944 r.).

Cała rodzina Zakrzewskich była zaangażowana w działalność konspiracyjną Insp. Brodnica. W domu rodziców kwatrowali w razie potrzeby przyjeżdżający na odprawy członkowie Sztabu KO oraz często, spotykający się tu z szefem Sztabu KO

27

Józefem Chylińskim, Jan Lipiński ps. „Sprężyna”, dca małej grupy partyzanckiej operującej w lasach brodnickich. Siostra Leokadia Zofia ps. „Chryzantema” (ur. w Bottrop 11 XII 1915 r.), jako była uczestniczka hufca PWK została również zmobilizowana do służby telefonistki dozoru na poczcie w Brodnicy. Pod koniec 1940 r. zwerbowana do ZWZ przez siostrę Marię, zaprzysiężona w 1941 r. przez ppor. Franciszka Jarzębowskię. Pełniła funkcję łączniczki Obwodu Brodnica. W czasie aresztowania siostry uprzedzona, zdołała wraz z bratem ukryć się i ocalała. Brat Jan Zakrzewski ps. „Smyk” (ur. w Brodnicy 8 VI 1928 r.) pracował w czasie okupacji jako młodociany robotnik w niemieckiej firmie drogeryjnej w Brodnicy. Mimo młodego wieku złożył przyrzeczenie zachowania tajemnicy, którą odebrał od niego w 1943 r. Nikodem Wiwatowski, szef sanitarny Insp. Brodnica. Odtąd razem z kierownicą samochodu szpitalnego Janem Kalinieckim ps. „Medyk” (zginął w więzieniu UB w Inowrocławiu) „organizowali” na dużą skalę dostarczanie medykamentów i narzędzi medycznych dla tworzącej szpital polowy sekcji sanitarnej WSK, a także dla partyzantki w Borach Tucholskich i w pobliskich lasach k. Zbiczna. Uczestniczył również w przygotowaniu noclegów dla przejeżdżających partyzantów. Leokadia i Jan Zakrzewscy żyją i mieszkają w Bydgoszczy.

AP AK, Akta Okr. Pom. AK, sygn. 13, T.: Antoszewski K., Gaca B., Jagielska I., Konarzewska K., Kozłowska K., Ronowska H., Wiśniewski Z., Wróblewska W., Zakrzewscy M. L., L., Z. J., Zieleniewska W.; B i l s k i S., *Słownik brodnicki...*; *Słownik uczestniczek...*; C h y l i ń s k i J., *Wojskowa Służba Kobiet*, (mps w posiadaniu autorki; tu ps. „Roma”); Z a w a c k a E., *Szkice WSK...*

Słow. biograf. Pomorskiej 1929-1945,
Jornik 1996, z. 2
Elżbieta Zawacka

IV/1. Korespondencja uzupełniająca
relejs: Zakrzewska Maria Lidia:

1. List Jana Zakrawskiego do Elżbiety
Zawackiej z 28.08.1979 r. w sprawie
siostry Marii Zakrawskiej, n.p. oryg.

k. 2 s. 1-3

Examinowana Pomni
 da. dr hab. Elżbieta Zarwadzka.

Moja siostra na imię miała
 Maria - według metryki urodzenia. Przy-
 brała sobie imię Lidia i tak na Nia,
 mówiono. Urodziła się 23 lipca 1912 roku
 w Bottrop - Niemcy. Imię ojca Teofil,
 matki Maria - z domu Bukowska. Do
 czasu okupacji pracowała u ojca w
 sklepie „Delkatery”, a w czasie okupacji
 u Niemca w przedsiębiorstwie
 „Verdrunkelungsbetrieb” w Brodnicy (Zakład
 Zaziemniania Okien, robiono tam rolony
 z płótna i papieru na okna - zaziemnia-
 nie okien przed nalotami samolotów).
 Przynależność do AK. Pseudonim -
 - Orchidea. Aresztowana przez Gestapo w
 końcu grudnia 1944 roku. Umieszczona w
 więzieniu w Brodnicy. Na 10 dni przed
 wejściem Armii Czerwonej do Brodnicy
 wywieziona z grupą 13 osób do więzienia
 w Bydgoszczy. Stamtąd wywieziona w
 nieznanym kierunku i zamordowana.
 Armia Czerwona wyzwoliła Brodnicę
 17. I. 1945 roku. Poszukiwana przez
 Czerwoną Księż w Genewie i Sztokholmie,
 niestety bezskutecznie. Poszukiwała ją
 również Ywona Jagielska, adres:

przez

19. I. 1945
 awak -
 acja wyznie

C/O Mrs: Gardiner
26 Carrington St.
Glasgow C4
Scotland.

Ta Pani była jej łącznikiem. Wyjechała
1945 roku do Angli.

M.G.

Druga moja siostra - Zofia
urodziła się 11 grudnia 1915 roku w
Mottrop - Niemcy. Imię ojca - Teofil
matki Maria - z domu Bukowska.

M.G.

Siostra ma wykształcenie średnie. Przed
wojną pracowała u ojca w sklepie
„Delkatery” i mieszkała w Brodnicy. W
czasie okupacji pracowała w przedsiębiorstwie
Verdrunkelungsbetrieb (tym samym co
Maria) w Brodnicy. Na dwa lata przed
koncem wojny pracowała w drogerii w

M.G.

Brodnicy. Pseudonim - Chryzantema.
Obecnie mieszka w Bydgoszczy, ul.
Armii Czerwonej 14 m 5, tel. 224246.

M.G.

Trzecia moja siostra - Helena
Genowefa z męża nazywa się
Stroszewska. Urodzona 2 lutego 1918
roku w Mottrop - Niemcy. Imię ojca
Teofil, matki Maria - z domu Bukowska
Wykształcenie średnie. Przed wojną

mienskaia i pracowaia u oia w sklepie
 „Delikatensy”. W czasie okupacji pracowaia
 w przedniebionstwie Verdunkelungsbetrieb
 w Brodniey. Mienska w Bydgoszczy, ul.
 Armii Czerwonej 14 m 5, tel. 22412416.
 Takie informacje moge, Szanownej
 Pani udzielić.

Bylibym bardzo zobowiazany, gdyby
 Pani zechciaia napisac kiedy bedzie
 wydany siewnik Biograficzny Uzes-
 tnikow Walk o Niepodleglosc.

Z pozdrowieniami
 Wl. Liszewski

Zaiazam podziakowac

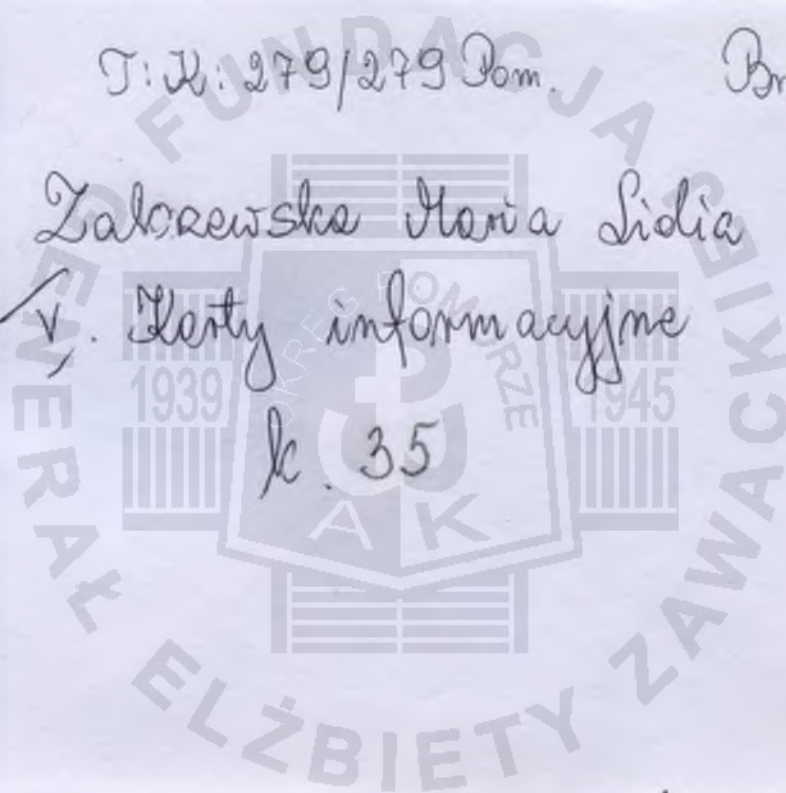
T:K: 279/279 Pom.

Brodnice

Zalozewska Maria Lidia

v. karty informacyjne

k. 35

Zerm. Wypisad 279 Brodnicie
 Maria 1
 + 4. Zaknewka Lidia 5
 6. 'Ordnickie' 7
 8. rodzice Teofil i Maria 9 m. 23. VII 1912 r.
 z d. Bukowka
 10. Brodnicie, ul. Hościńskiego 6 1A awant. 3 I 1945 r.
 11a. represyjne 16 I 45. zamor-
 12. rel. Wroblewski 11a idesane
 rel.
 list Chylinskiego
 wstawił B. Gacy
 wzmianka o S. Kowalskiej
 inf. R. Romanowska
 inf. rel. brata Wł. Zaknewskiego, Brodnicie Kościelna 6
 16579/18798
 verbe

mel Wroblewski

2. (bez imienia) pracowała w Verdunckung i tam był do niej podmiot rokowawców

mel ^{Autonost}

2 pniata na Remingtonu, była sekretarką Sefa Stachu
przyjeżdża od Wroblewskiego

to są one są może o
kierowca Helmi

lis & Cleylin skrapo

1939 1945

Wernikha B Gacy

Wernikha J Now skoway

Pomnik u zła jej przez PCK w Genewie; nie udało się
odnaleźć. W 1947" wiadomości z Genewy, że cały trans-
port został rozstrzelany
11.11.1947 z 82 w Koflice, w Dubcu

1279
+ Maria Lidia Zabrowka ps Orlicha /23 VII 1912-1951/

urodzona w Miemierze w Poddolu w rodzinie Kupca
resonigranta
✓ Teofila i Marii z d. Ponkowskiej Zabrowskiej, ^{Województwo polskie, powiat Poddole} Poddole

i pracowała w sklepie życa w Poddolu
z mobilizacją w sierpniu 1939 do wyjazdu do węgierskiej rodziny w Poddolu
Heranie okupacyjnej pracowała jako siła biurokracji w Zakładzie
druku Załącznika okiem w Poddolu

Zaproszona do PK w 1943 r. przywróceniu w 1940 r.
później funkcji kierownika inspektoratu Poddole; okresowo była wywia-
dostawcą (inspektoratem) rządu okupacyjnego. Później ma warty w materialnej
kwestii. W latach 1943/44 jako zastępczyni Komendanta PKK w Poddolu
Ziel była kierowniczką ruchu oporu PKK i wspierała z ich pomocą
awanturę w pierwszym okresie odroczenia 1945 r. w związku
ze sprawą pokrzydłowej, prasa godnie przez śledztwo Gestapo
zawieszana

odmowa PK z 2 III - KW

279 Pam

Pordunia

~~4~~ Zakrzewska Maria licza 5 Zakrzewska 3

6 Orzechowa 7 Zakrzewska

8 rodzina Teofil i Maria 9 wr. 23. VII 1912 r. Borkowscy
zd. Bukowska Niemcy

10 11 agent ^{skomun} 1944, wyznani Pordunia
17. XII 1945, zamordowane

12 rodz. B. Grawindling - Zielonicki
brat Władysław Zakrzewski, Pordunia ul. Książki 6
dalsi

vepka

mel. B. Grawinckley - Die Lüneburger

Z. pracowała na ul. Rosimskiej w Rellipie i tam był punkt
kontaktowy; zносила посылки с факторами и вносила до почты

Procedura
4

Bohary

Zakroświeke Lidia ps Ordelecia / 23 VII 12; + I 45/
nr. 11 Brodnowy; - rozdzimka
wraz z olimpiada amantata Prodnice ul. Koisemko

Zupnyca, zame do 1916 1942w. pismia funkys wy-
si Celo wsiym w mory Prodnice; ~~reklama~~
preje slydo K. O. Pansony to amite
Edramanek BK 2 44 / 202 24/44 2do 11.1144/
Cment. 3 I 45. Zamordowane u dnocle ewakwacyjny
wice w 2 Brodnowy I 45 (pauzy transport zliho do-
stajny bez slydo)

Archiwum z Zawachay poz 279

- list z Chy amantata (do kafa ut. KO Pansony / Toronto do 2 20)
- wzmianka u relacy nek W Wroblewskiy, B Gany, J. Nowakowiy, K Komarskikuy i an - 11.11.44, 2 Proch
- x179 - rel. miete Zofia Heleny over brata Jene Boydy veric

J. Ulybiński wyjechał z rodziną z Łodzi 20 stycznia 1945 r. (data odjazdu, do) podlega niemieckiej pomocy dla rodzin ewakuowanych.

ml. W. Wroblewski z. pracował w Porodnicy w "Verdun-Kamm", z tym był do niej podmiot niemieckiej pomocy.

ml. J. Nowakowy z. pracował w Porodnicy, był u Kozłowskiej Stefani, przyjechał z Wroblewskiego (Młot ob. Porodnica) Pracował z. przez PCK w gminie. w 1947 w Wroclawiu z gminy, ze całej transport został rozstrzygnięty.

T. 278

Brodnie
PK

Z akrozwiska Lidie ps Orchides
wz. relacji z Wismieckim (m 72) miał on co-5
dniowy kontakt z „Orchides”
punktem kontaktowym był sklep papierniczy
(nie ul. Kosińskiego w domu p. Dwojt) w którym
pracowała „Orchides”. Znakomitem rozpoznałym
była odpowiednio natomiast rolka papieru do
zaczyniania okien, umieszczona w oknie
wystawowym sklepu.

Każdes Wismiecki mógł odbierać pocztę lub zle-
cać. « w razie pilnej potrzeby Orchides miał do domu
Wismieckiego (kupno pilny gramofonowy - handlarz
mini)

Z Wismiecki przytocze również z „Orchides” cha-
rakterystyczny jej portret z Wismiecki

7279

Maria

2 listopada 1947
22/8 70

Zakrewna? Lidka "On cludes"

Madrycyeraj, Holerycistka i ofiarowa, awenturawo
Pomnik, uatam jz prosa Ciowu Kinga w Genewie
Miestety mimo moich posankowan nie jorzily
Rochony, nie nalezato im jej odustawic
Strony matam w 1947 w sadownosci z
Genewy, ze caly transport wojenny wstal
wzrostlony

Ze zrodlowi
Elzbie Zawacha

Zelceta

7. 279

Poselnic
AK 7

Zakrovska Lidka

list, Svj⁴ kv. Novakvoj 2 dn 23 03 95
(do 22 - 6 85/95)

Zakrovskej tak dvoje zrobiti a tam stran
Lidke strasida ziju a mkaže mi zlozdriva
Ceta te rodrine zija Kempirajs i waka
o Pohky (Lidke me tykko kni PK drjki)
Rekm zowu Lidky chwelit (-Zoi)

22

T. 279

Broszura
8

Zakrońska Lidia
inf Antoszewskiego 182

Zakrońska - marseczone jasn. białe
maszynie ze, stąd - full dworku.
pisane na maszynie - dworku dla
Chyliniec, jasn. białe. Czerwony
w sklepie Hmze Wodanicki
ul. Roscinski

Skrytka pocztowa dla Dasing

ELŻBIETY ZAWA...

Zakrońska (Lidia) T. 279
(mama)

Porodnice
Teomir 9

plk Kambalov
w sklepie na ul. Kościuszki, gołwa pracowała
+ Zakrońska Maria

rodziła agent 3145, Barbara Stawicka Felic-
maszka otrzymała od Tereski z Jaltanowa 9.11
paczki do domu (jak zwykle) i składowe do
Zakrońskiej

206/8a

AK
Brodnice

+ ~~Helena Władysława~~
~~Brodnice~~

~~pracowała w Brodnicach (a nie w Buchstette)~~

~~rel. Szwajcarska Barbara - Kł. -
do Dawny często przyjeżdżała z Kł. Kpt. Frimborst~~

5.22.6.25 7.279 Brodnica
 Pomorie R.169/4 Brodnica 202. AK 10
 + Zakirzaska Lidia Mama
 „Pomorie” i „Orchidea”
 Teofil Maria z Bukowskie nr.23 VII 1912 Bolkopf (Niemcy)
 Brodnica w masie ewangelickiej
 + Skowron 1945 wzniesienie - Bydgoszcz
 zrodla. P.D. Chyliński W. Lema
 Odmacenie K.W. ldn. 23/I zd. 24. II 1944r.
 kom. od 1941. K.B. 15 K. pomoc aresztowania. poz. 203
 z relacji. Eng (Josiłobny)
 Brodnica veste M.B.

2) Z relacji Nowakowej-Jagielskiej "Przygody" 1976 r. str. 5³²/₅
15 grudnia 44 lub stycznia 1945. relatorce odniedrite "Duchides"
v Brodniczy, xui pned jej akontobawicim. Równocześnie akontobawicim
"Bene" - Fikowski, Kesiła - Kordziński "Dawid" - b. T. Helemiwsta
oraz "Blum". jak uisier "eats gors" Ak v Brodniczy.

T. 279

1	2	3 Ak Prodnica
4 Zahnesha Lidia	5	Grupa "Prowar"
6 "Orchidea"	7	11
8 Prodnica?	9	
10	11	2000 ord. pracod. n. 45 v. w. karskich zakladach
12 E. Zawacka	11a	

2 dziejon brodnickich; Ak(III)
 "Biale piaseki wielki arali"
 "Mowoi" nr? 82 v.

L.d. pamiata fundusz literowicki Kobiczego respektu
 spielni nad etnicznošci, kryptonim "Opus", brata ukladat
 w pismach mat. opatr. jako w oia akosow w Borach
 Tucholskich

T. 279

42 Brodowie

Łokrzeńska Maria Lidia

Ar.

120

ur. w 1872 r., amtkowa 3.01.45 r., repitowa
z przysp kolump koi imów H stę emu 1945 r.

cz. 1.

Job. T. Spu śiame S. Szaryńskiego, V Wypisy str 8

HMM-26

T. 279

Brodnica
AK 13

ZAKRZEWSKA (MARIA LIDIA X)

AK

Pracowała w Verdunklung w Brodnicy. Tam znajdowała się skrzynka kontaktowa. Zginęła po aresztowaniu ("wsypa pokrzydowska"), tak jak: dr Wiwatowski, jego żona Wiwatowska, Karbowska, Gacanka, Ozimino-wa, Władysława Zieleniewska, Tadeusz Fiutowski, Jarzembowski.

T.: Wróblewska Waleria, Insp. Brodnica, K-281, k.I,
2/3, 6v, 8v.

MGr 1994

T. 279

Brodnica
AK 14

ZAKRZEWSKA LIDIA

ps. „Orchidea”

AK

Łączniczka AK. Pracowała w Brodnicy w sklepie papierniczym na ul. Kościuszki w domu p. Kreft. W sklepie tym była skrzynka kontaktowa, do której łącznikiem był Zygmunt Wiśniewski ps. "Słup" z Brodnicy. Do codziennych obowiązków Wiśniewskiego należał kontakt z Zakrzewską w sklepie. Znakiem rozpoznawczym była rolka papieru do zaciemniania okien. Po sposobie wystawienia rolki w oknie wystawowym Wiśniewski wiedział, kiedy może wejść i odebrać pocztę lub zlecenie. Obowiązkowo kupował arkusz papieru, w który "Orchidea" zawijała pocztę albo zlecenie. W przypadku pilnej sprawy Zakrzewska przychodziła do domu rodziców Wiśniewskiego pod pretekstem kupna płyty gramofonowej, gdyż tym handlował Wiśniewski.

Przed przewidywanym aresztowaniem ("wsypa pokrzydowska") w rozmowie z Z. Wiśniewskim na temat ewentualnych represji i tortur powiedziała:

"Jestem na to przygotowana, jako wierzący Katolik i Polska Patriotka życia sama sobie nie odbiorę i nie zdradzę nikogo". Po aresztowaniu dotrzymała słowa.

T.: Wiśniewski Zygmunt, Insp. Brodnica, I, 1/1-2.

MGr 1994

T. 279

Brodnica
AK

15

Łakmieszka Maria Lidia ps. "Orchidea"

ur. 23.VII.1912r.

T.: Komarzewska Klara, Insp. Brodnica, K-378, I, 2/1v.
MGW 95

T. 279

Brodnica
AK 16

ZAKRZEWSKA MARIA LIDIA ps. "Orchidea-Roma" AK

Odznaczona Medalem Wojska Polskiego po raz I-II-III i IV 15.VIII.1948r. przez Ministerstwo Obrony Narodowej w Londynie, nr leg. 29821, oraz Krzyżem Armii Krajowej nadanym przez d-cę AK gen. T. Bora-Komorowskiego w dniu 4.VII.1978r. w Londynie (nr leg. 18998).

T.: Zakrzewski Jan Edmund, Insp. Brodnica, I/3,

¹⁰ Zakrzewska Leokadia Zofia, Insp. Brodnica, k. I, 1/6

MGr 1994

A

T. 249

Brodnica
AK 17

ZAKRZEWSKA MARIA LIDIA ps. "Orchidea-Roma" AK

Zwerbowana do ZWZ w 1940r. prawdopodobnie przez ppor. Franciszka Jarzębowskiego ps. "Bluszcz". Zaprzysiężona przez tegoż, wówczas szefa łączności Insp. Brodnica i skierowana do pracy na stanowisko łączniczki i wywiadowczyni sieci wywiadu Insp. Brodnica. Kierowniczką kobiecego zespołu opieki nad żołnierzem. Aktywna działaczka w ZWZ-AK. Szczególnie odpowiedzialna za organizowanie przerzutów materiałów opatrunkowych, leków i sprzętu medycznego do punktów przygotowawczych na okres "Burzy" - szpitala polowego AK. Wciągnęła do współpracy z AK swojego 14-letniego brata Jana Edmunda Zakrzewskiego w grudniu 1942r., który w jej i dra Nikodema Wiwatowskiego ps. "Kazik" obecności złożył w szpitalu powiatowym w Brodnicy przyrzeczenie o zachowaniu ścisłej tajemnicy wobec AK. Wg ustaleń Wiwatowskiego "Orchidea-Roma", podobnie jak druga siostra Zakrzewska - Leokadia - miały bezpośrednio przekazywać polecenia bratu Janowi Edmundowi.

Aresztowana przez gestapo w zakładzie pracy F-ma Paul Hinz 3.I.1945r. ("tragedia pokrzydowska"). Znalazła się w grupie 13 aresztowanych, którzy wywiezieni zostali pociągiem do Bydgoszczy, gdzie
c.d.n.

16r 194

Δ

T. 279

Brodnica
AK
18

ZAKRZEWSKA MARIA LIDIA ps. "Orchidea-Roma" AK
c.d.

dołączono ich do ogólnej kolumny ok. 500 więźniów z bydgoskiego więzienia na Wałach (Jagiellońskich). Grupę tę pędzono pieszo i prawdopodobnie w drodze w okolicach Nakła lub Chojnic zlikwidowano. Międzynarodowy Czerwony Krzyż w Szwajcarii poinformował Irenę Jagielską ps. "Ewa" w 1946r., iż cały ten transport rozstrzelano.

T.: Zakrzewski Jan Edmund, Insp. Brodnica, I/1-3,
4, 6, 9, 11-11v.

MGr 1994

T. 279

Brodnica
AK
19

Zakrzewska Lidia ps Orchidea
z-ca Dariusza, miejsce odpraw Berlin-
Sprzyca jesien 1944. Pkt pocztowy
w sklepie gdzie pracowała. Członek
w samopomocy społecznej.
aresztowane przez Gestapo we
poesltku 1945, w śledztwie do niczego
się nie przetrwała. Zamordowane
przez Gestapo.

EW
94

17-11-94

T. 279

Brodnica
AK 20

Maria
Łakmenska Lidia ps. "Orchidea"

T. Antoszewski Karimierz, Insp. Brodnica, M-9, I,
1/2 IV; 2/5.
M-9 '95

I 278 25 BRONICA
AK 21

LAKRZYŃSKA LIDIA
ps. "ORCHIDEA"

1939 OKRĘG O MORZE 1945
AK

8/11/94 Zob. t. J. Jagielskiej - Nowak, Ko

7.278

Brodnica
AK - PCK 22

ZAKRZEWSKA (MARIA LIDIA)

Aresztowana, przez gestapo 3.7.1945r, obok siostry,
siostry (Heleny) Zakrewskiej, Wandy Cybulskiej,
2 siostr Zielenskich, Gacimny, Marty Kosmal-
nej, lek. Mirowskiego i jego żony Mirowskiej,
być może Heleny Romanińskiej, siostry ks. z Pokrzy-
dowa (Adelajdy Głuchowskiej).

Źr.: Rel. Stefana Karbowskiego o Mirosławie
Karbowski, teaska Mirosławy Karbowski,
nr K-240, I, k. 4v; tamże, I, k. 6v.

MGr VI '94

T. 279

Brodnicas
AK 23

ZAKRZEWSKA LIDIA PS. ORCHIDEA"

Referentka służby łączności i wywiadu insp. Brodnica.
Cała jej rodzina była zaangażowana w pracy konspiracji.
Mając jakieś kontakty w urzędzie, wyrabiała fałszywe
dowody osobiste i przepustki urlopowe. Często
zatrzymywał się u nich Spreżyna, d-ca oddziału
partyzanckiego "Spreżyna" w Lasach Brodnickich.
Tam też spotykał się z Rekinem. w czasie odprawy
w związku z przyjazdem Fali-Trojańczyka, Orchidea"
zorganizowała kwatery dla oficerów sztabu, którzy
przybyli na teren Brodnicy na odprawę. Przez jakąś
koleżankę utrzymywała kontakt z obozem jeńców
angielskich pod Brodnica. Wraz z Darnią odbierały
wiadomości radiowe, które tłumaczone na język
angielski były dostarczane jeńcom. Przy wybitnej
pomocy Orchidei, zostały przemycone do obozu
jeńckiego części do aparatu radiowego i jeńcy
sami zmontowali sobie radioodbiornik. Pomagano im
również w uciezkach, dostarczając ubrania cywilne
i dokumenty osobiste oraz przepustki urlopowe.
Była czynna wraz z siostrą Chryzantemą (Zofia Zakrze
wska) w samopomocy społecznej.
Aresztowana w styczniu 1945r, nikogo nie zdradziła.
Zamordowana przez Gestapo w końcowych dniach

wojny.

2WA
94 Inf. Jęmy Jagielskiej (zam. Nowak) z dn.
16-12-94

T. 273

Brodnica

AK 14

Zakrzewska Maria Lidia

ps. "Orchidea"

Pracowała w Komórcie P.C.K. na terenie
Brodnicy. "Zadaniem naszym było nie-
sienie pomocy wprężniom docelowym, wy-
siedlonym Polakom, zapobieganie per-
tyzantom w leki i opatrunki"

inf. w rel. Ronowskiej Heleny K-274, s.1

Kg.

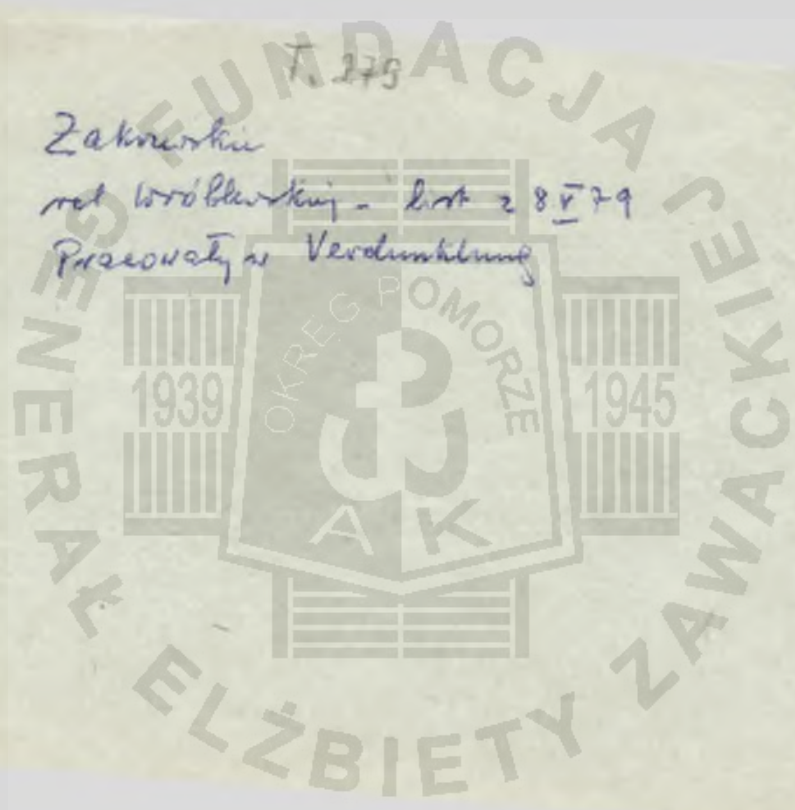
T. 279

Brodnice
25

Zakrętki

rot wroblewski - list z 8 V 79

Przeobrażenie Verdenhiltung

7.239

26

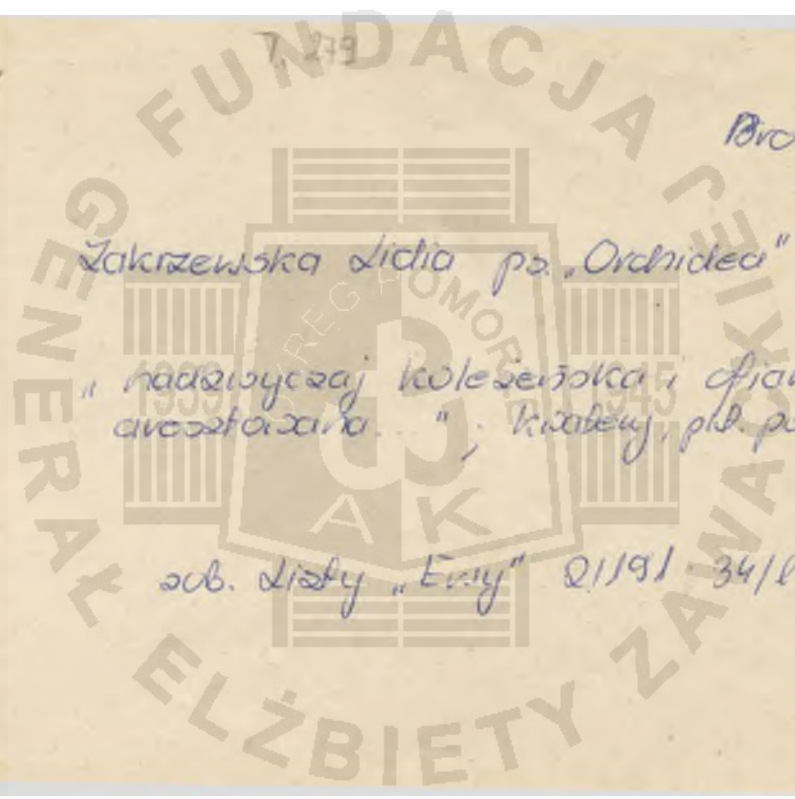
Brodnicci

Zakrzewska Lidia ps. "Orchidea"

"nadzwyczaj koleżanka i ofiaro
wzrostająca."; Kłobucki, pl. p. 1945

sub. listy "Emy" 2/191 - 34/191

Dział

T. 279

"Orchiólea" =

Brodniejs

27

Wochol się u miły Fr. Jamnibowki
zgrz. razem górn. z Bydgoszczą

Pr. M. K. Antoszewskiego o Fr. Jamnibowkim 19-26

1908

a

Brooklin.
P.K.

28

Zakrzewska Maria
ps. "Orchiidea"
manuscript

1939

1945

rob. Antoniewski K. "Stradnic..."
Bibl. HPAK B 37
s. 23, 24, 26

bk. 99

T. 279

Imp. Brodnic

ZAKRZEWSKA LIDIA ps. "Orchidea"

AK 29

Konspiratorka z Brodnicy, której mieszkanie
było punktem spotkań Skowroń

Źródło: List Izony Jagielskiej-Skarabowej
(ps. "Ewa") do Elżbiety Zawackiej z dn. 18.7.1991
Arch. Pom. Ak w domu. 26/1991. K-191

A-Zak. 91

T. 279

Zakusowska Lidia Maria

Porodnice
30

wg Wroblewskiej
pracowała u Verdenklinga
tam był m. in. produkt worków

1939

OKRĘG

OPOLSKIE

1945

AK

ELŻBIETY

ZAWACKIE

T. 279

Brodnica 31

Zakusowska Maria dedia

ps. „Orchidea”

uw. 23. VII. 1912 r. - nie żyje, jej

siostry żyją.

źródło: korespondencja Klary Kowalewskiej
nr K-878

A.S.

K. O. Reich

32

"Orchidea" Mama Lidia
"romano" za kze wko
Biprowny kmyz Jest, z Mieczami
Ldz 221/44/P z dn. M. M. 44 r.

akre OPAR z. 13, str. 35

Brak opinii

1.279

Brodnica

33

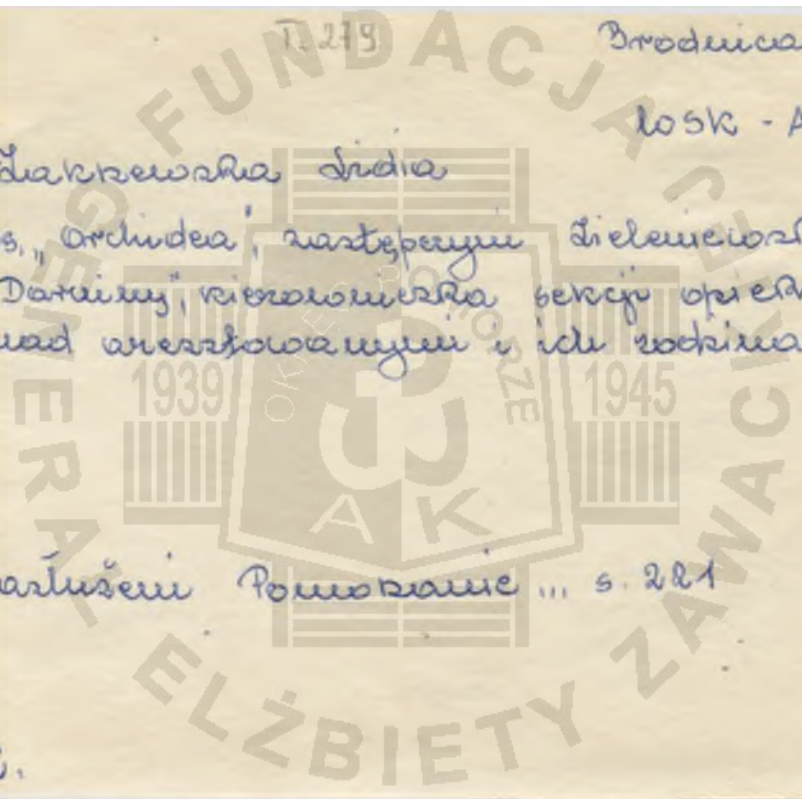
105K - AK

Siakrewska India

ps. „Orchidea”, następnym dziełem jest
„Dziękuję”, kierownictwo sekcji opiera
na odnowieniu i ich zachowaniu.

Zarządzenie Powiatowe ... s. 221

S.K.

T. 279

imp. Brodnica
LWZ-AK. 34

+
1945 ZAKORZEWSKA MARIA LIGIA

ul. Stornik Mest. Walli 5443

nam. w Brodnicy, w kowp. od 1940, najpóźniej
pau Franiska Jalybarskiego ps. Blumki Mirosława
Ligia w rodzinie brodnickiej Gusp. Rej. LWZ AK.

dy

HK 35
Brodnica

ZAKRZEWSKA Elena Lidia
ps. "Roma", "Orchidea"

Urodz. 23.VI.1912 r. o Bottrop (Niemcy). Zastępczyni referencki WSK i kier. Sekcji Opiek WSK
Zusp. HK Brodnica. Inkwizycja materiałów medycznych do potrzeby dostarczenia Orzeł, dokumenty
Arzet. 3.I.1945 r. Dnia 17 lub 19.I.45 r. ewakuowała z liczną grupą więźniów do Bydgoszy, została zamurowana
daleka o drodze z Bydgoszy na zachód.

Zob. St. Sidor. Zusp. Bau. T. 2, str. 181
Fund. "Archivum Sauronskie HK"
Joni, 1996

4.12.2001

nr 279 / P
poz
data wpływu XI. 77

Zakrzewska Maria Lidia Orzechowska rel 17
Zakrzewska Zofia Leokadia Chryzantemowa rel
P. Bydgoszcz, ul. Armii Czerwonej 14 in 5 tel. 22-42
M. Zakrzewska Alicja - Stróżowska

Fotografie

Jan Zakrzewski
Bydgoszcz

Zakrzewska Maria Lidia
Bydgoszcz

ps bratniak

Brodnica

~~Marie~~ Maria
Zakrzewska Zofia i Lidia

Zakrzewska Maria Lidia

STRZEGOMSKIE ZAKŁADY
WYROBÓW PAPIEROWYCH,
"UNIPAP" Spółka z o.o.
59-220 Legnica, Jaworzyńska 17/19

TECZKA DO AKT

PKW i U 22.22.20-50.50 . ZN-96/1
SWW 1824-33

